

Makroregiony světa

Nová regionální geografie

Jiří Anděl
Ivan Bičík
Jan D. Bláha

Recenzovali:

Andrzej Kowalczyk (Varšavská univerzita)

Roman Mareš (ZŠ Husova, Jičín)

Tadeusz Siwek (Ostravská univerzita)

Obsah

Poděkování autorů	9
I/ Úvod	11
I.1 Makroregiony Země: základ k pochopení současného světa	11
I.2 Vývoj funkce geografie a její paradigmatata	12
I.3 Globalizace a makroregionalizace světa a její dopady na vzdělávání (nejen) v geografii	12
I.4 Diskuze nad literaturou	14
I.5 Metodické poznámky k makroregionalizaci světa a vybrané koncepty	15
I.6 Manuál dat a databází	20
I.7 Mapový manuál	22
II/ Přírodní regionalizace Země (Bohumír Janský)	26
II.1 Horizontální diferenciac Země	26
Horizontální diferenciac kontinentů a oceánů	27
Makroregionální diferenciac klimatu – klimatické oblasti	29
Makroregionální diferenciac v rozdělení atmosférických srážek a odtoku vody na souši	30
Globálně-makroregionální diferenciac krajinné sféry	30
II.2 Přírodní pásma Země	32
Vlhké tropy	32
Střídavé vlhké tropy	33
Pouště v tropech a subtropích	34
Západní subtropy	35
Východní subtropy	36
Stepi a pouště mírného pásu	37
Pásma listnatých a smíšených lesů	38
Pásma jehličnatých lesů (tajga)	39
Subpolární a polární oblast	40
Hlavní zoogeografické oblasti Země	41
II.3 Vertikální diferenciac Země	42
■ 1/ Evropský makroregion	43
1.1 Hlavní znaky	43
1.2 Vymezení a přírodní poměry	43
1.3 Historické a politické souvislosti	50
1.4 Obyvatelstvo a osídlení	53
1.5 Hospodářství	54
1.6 Evropská unie	57
1.7 Střední Evropa	59
1.7.1 Slovensko	61
1.7.2 Polsko	65
1.7.3 Maďarsko	68
1.7.4 Rakousko	69

ÚK PdF MU BRNO	
Lokace: 2. PODLAŽÍ	
Př.č. 101425	Sign. 906 ANDE V

© Univerzita Karlova, 2019

Text © 2019: Jiří Anděl, Ivan Bičík, Jan D. Bláha, Bohumír Janský (kap. II Přírodní regionalizace Země)

Illustrations © Jan D. Bláha, 2019

1.7.5 Švýcarsko	71
1.7.6 Německo	72
1.8 Severní Evropa	78
1.8.1 Švédsko	79
1.8.2 Dánsko, Norsko a Finsko	80
1.8.3 Baltské státy	81
1.9 Západní Evropa	82
1.9.1 Británie	83
1.9.2 Irsko	87
1.9.3 Benelux	87
1.9.4 Francie	89
1.10 Jižní Evropa	92
1.10.1 Španělsko a Portugalsko	94
1.10.2 Itálie	96
1.11 Jihovýchodní Evropa	98
1.11.1 Západní Balkán	99
1.11.2 Východní Balkán	101
2/ Angloamerický makroregion (Severní Amerika)	103
2.1 Hlavní znaky	103
2.2 Vymezení a přírodní poměry	104
2.3 Historické souvislosti	107
2.4 Obyvatelstvo a osídlení	108
2.5 Hospodářství	109
2.6 Regionální diferenciace	110
2.7 Spojené státy americké (USA)	112
2.8 Kanada	121
3/ Ruský makroregion (Severní Euroasie, Postsovětský prostor)	125
3.1 Hlavní znaky	125
3.2 Vymezení a přírodní poměry	125
3.3 Historické souvislosti	129
3.4 Obyvatelstvo a osídlení	131
3.5 Hospodářství	132
3.6 Regionální diferenciace	134
3.7 Rusko	135
3.8 Ukrajina	141
3.9 Kazachstán	145
4/ Australsko-oceánský makroregion	149
4.1 Hlavní znaky	149
4.2 Vymezení a přírodní poměry	150
4.3 Historické souvislosti	152
4.4 Obyvatelstvo a osídlení	154
4.5 Hospodářství	154
4.6 Austrálie	155
4.7 Nový Zéland	158
4.8 Papua-Nová Guinea	160
5/ Čínsko-japonský makroregion (Východní Asie)	165
5.1 Hlavní znaky	165
5.2 Vymezení a přírodní poměry	165

5.3 Historické souvislosti	168
5.4 Obyvatelstvo a osídlení	169
5.5 Hospodářství	170
5.6 Regionální diferenciace	174
5.7 Japonsko	174
5.8 Čína	178
6/ Indonéský makroregion (Jihovýchodní Asie)	189
6.1 Hlavní znaky	189
6.2 Vymezení a přírodní poměry	189
6.3 Historické souvislosti	192
6.4 Obyvatelstvo a osídlení	194
6.5 Hospodářství	195
6.6 Regionální diferenciace	197
6.7 Indonésie	198
6.8 Vietnam	201
6.9 Filipíny	203
7/ Indický makroregion (Jižní Asie)	207
7.1 Hlavní znaky	207
7.2 Vymezení a přírodní poměry	207
7.3 Historické souvislosti	210
7.4 Obyvatelstvo a osídlení	211
7.5 Hospodářství	213
7.6 Regionální diferenciace	215
7.7 Indie	216
7.8 Pákistán	222
8/ Islámský makroregion	225
8.1 Hlavní znaky	225
8.2 Vymezení a přírodní poměry	225
8.3 Historické souvislosti	227
8.4 Obyvatelstvo a osídlení	229
8.5 Hospodářství	230
8.6 Regionální diferenciace	232
8.7 Turecko	233
8.8 Írán	236
8.9 Izrael	238
8.10 Saúdská Arábie a Spojené arabské emiráty	240
8.11 Egypt	242
9/ Latinskoamerický makroregion (Latinská Amerika)	245
9.1 Hlavní znaky	245
9.2 Vymezení a přírodní poměry	245
9.3 Historické souvislosti	249
9.4 Obyvatelstvo a osídlení	249
9.5 Hospodářství	251
9.6 Regionální diferenciace	255
9.7 Brazílie	256
9.8 Mexiko	260
9.9 Kuba	264

10/ Africký makroregion (Subsaharská Afrika)	267
10.1 Hlavní znaky	267
10.2 Vymezení a přírodní poměry	267
10.3 Historické souvislosti	271
10.4 Obyvatelstvo a osídlení	272
10.5 Hospodářství	275
10.6 Regionální diferenciaci	277
10.7 Etiopie	278
10.8 Nigérie	280
10.9 Republika Jižní Afrika (JAR)	282
III/ Závěr	287
III.1 Zhodnocení makroregionální diferenciaci podle vybraných indikátorů	287
III.2 Zhodnocení změn v úrovni makroregionů světa	291
III.3 Divergenční a konvergenční trendy vývoje světových makroregionů	294
Výběrová literatura	296
Summary	299
Zusammenfassung	302
Résumé	305
Seznam tabulek	308
Seznam vizuálií	310
Seznam boxů	313
O autorech	315
Rejstřík geografických jmen	317
Rejstřík pojmový	323

Poděkování autorů

Publikace, jejímiž stránkami začínáte listovat, patří svým rozsahem a provedením k výpravným počínům v českém nakladatelském prostředí. Autoři jsou si vědomi toho, že by tomu tak nebylo bez vydatné pomoci celé řady lidí a institucí.

Chtěli bychom v první řadě poděkovat našim vysokoškolským pracovištím, která vydání této publikace podpořila finančně, především zařazením do univerzitního edičního plánu, případně dalšími formami finanční pomoci, a to Univerzitě Karlově a vedení její přírodovědecké fakulty, jmenovitě proděkanovi pro geografickou sekci doc. RNDr. Martinu Ouředníčkovi, Ph.D., a Univerzitě J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a vedení její přírodovědecké fakulty, jmenovitě bývalému děkanovi doc. RNDr. Jaroslavu Pavlíkovi, CSc., vedoucímu katedry geografie doc. Mgr. Pavlu Raškovi, Ph.D. a Ing. Michaele Bobkové. Dále děkujeme nakladatelství Karolinum, které se zhostilo nesnadného úkolu přípravy publikace s enormním množstvím dat a údajů, stejně jako různorodých vizuálií včetně map, které patří z hlediska grafického zpracování k těm nejnáročnějším.

Snahou autorů je podat v knize informace pokud možno aktuální a odborně fundované. Jsme přesvědčeni o tom, že k tomu vydatně přispěli naši kolegové, kteří text v různých fázích vzniku poznámkovali a též kriticky nahlíželi. V této souvislosti bychom rádi poděkovali RNDr. Liboru Jelenovi, Ph.D., RNDr. Tomáši Matějčkovi, Ph.D. a RNDr. PhDr. Aleši Nováčkovi, Ph.D. Nemůžeme opomenout roli odborných recenzentů, kteří viděli finální text včetně jeho propojení s vizuálním doprovodem a pomohli odladit nepřesnosti a omyly. Poděkování prof. Andrzejowi Kowalczykovi, Mgr. Romanu Marešovi a prof. RNDr. Tadeuszi Siwkovi, CSc. zdaleka nevnímáme jako povinnost, nýbrž také jako poctu, že se tohoto úkolu zhostili právě oni.

Publikace obsahuje velké množství obrazového materiálu, který vychází z řady statistických dat. V tomto kontextu nelze opomenout ani značný podíl map. Bez pomoci studentů, z nichž mnozí dnes už patří k absolventům magisterského oboru Geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, by takový rozsah nebyl možný. Autoři proto děkují jmenovitě za podíl na přípravě vizuálií Mgr. Daně Alansari, Bc. Martinu Bartůňkovi, Mgr. Lucii Broumové, Mgr. Veronice Hrnčířové, Bc. Matyáši Křivdovi, Bc. Monice Ledvinové, Mgr. Andree Slavíkové, Mgr. Zdeňce Smutné, Mgr. Veronice Stejskalové a Bc. Kristýně Ševčíkové. Za podíl na přípravě map pak autoři děkují Bc. Martinu Bartůňkovi, Bc. Janu Jarošovi, Mgr. Tomáši Kočímu, Mgr. Tomáši Němečkovi, Bc. Davidu Pflanzerovi, Mgr. Janu Píšovi, Mgr. Vojtěchu Samkovi, Mgr. Jiřímu Sejkorovi, Mgr. Karlu Teclovi, Mgr. Ondřeji Veselému a Mgr. Jiřímu Zikmundovi.

Mapy bychom těžko mohli vytvořit bez prostorových dat. Autoři proto děkují za laskavé poskytnutí podkladových dat pro mapy fyzicko-geografických regionů firmě Kartografie Praha, jmenovitě Mgr. Janu Ptáčkovi. Děkujeme také za svolení s použitím výsledků výzkumu mentálních map makroregionů Mgr. Filipu Polonskému, Ph.D. V neposlední řadě děkujeme překladatelům anglického, německého a francouzského shrnutí, které jistě pomůže zahraničním čtenářům osvětlit základní strukturu a obsah publikace. Připojujeme i poděkování Mgr. Vladanu Hruškovi, Ph.D. za spolupráci při korektuře německého textu.

Víme, že se nám přes naši veškerou snahu nepodařilo vytvořit bezchybnou publikaci, proto předem děkujeme čtenářům za podnětné připomínky pro případné další vydání publikace.

I/ Úvod

I.1 MAKROREGIONY ZEMĚ: ZÁKLAD K POCHOPENÍ SOUČASNÉHO SVĚTA

Problematice makroregionální diferenciace světa je věnována poměrně značná pozornost. Narážíme na ni téměř každodenně i v médiích. Různé koncepty diferenciace světa nabízejí vedle geografů také ekonomové či politologové, případně jazykovedci nebo etnologové. Problémem je, že převážná většina konceptů nabízí vlastní „originální“ a „jedinečné“ makroregiony. Bohužel tyto koncepty většinou postrádají vysvětlení, jakými metodami jednotliví autoři k tomuto vymezení makroregionů dospěli. Danou problematikou se v české literatuře již v polovině osmdesátých let 20. století zabýval Häufler (1985). Podle něho „socioekonomická geografie vůbec, a politická zvláště, nám dluží delimitaci, resp. taxonomizaci světa na odůvodněné regiony, důležitou i pro poznávání globálních procesů. Členění světa na pět (nebo sedm) kontinentů či světadílů a čtyři oceány, s nimiž tzv. stará geografie vystačila, má dnes význam spíše historický.“ Nedávno se u nás objevily další práce odborného charakteru (např. Hampel 2009; Polonský 2012; Polonský a kol. 2010; Anděl a Bičík 2015), které se touto tematikou hlouběji zabývaly. Tyto práce ovšem jako podklad ke studiu globálního pohledu na svět v podobě geografie makroregionů přímo využitelné nejsou.

Vzhledem k tomu, že stav regionálních znalostí je v současné době velmi špatný, a to i mezi studenty geografie, pokusili jsme se připravit tuto publikaci, která by sloužila i jako učebnice podávající základní přehled o makroregionech světa pro vysokoškolské studium geografie. Je přitom logické, že na tuto základní učebnici navazují další specializované studijní texty připravené jinými autory, hlouběji zaměřené na jednotlivé státy, regiony či „klasické“ světadíly. Dalším impulzem pro vytvoření podrobnější a náročnější pomůcky pro vysokoškolské studenty byla skutečnost, že na řadě vysokých škol studenti z důvodu chybějících domácích zdrojů využívají středoškolskou učebnici (Anděl, Bičík, Havlíček a kol. 2010). Věříme, že předkládaná publikace bude využitelná nejen ve vysokoškolském studiu geografie, ale i v řadě dalších oborů. Jistě se najdou i zájemci, kteří potřebují pro svoji práci či cestování náhled do stavu a vývoje hospodářství, společnosti a vztahu k přírodnímu prostředí světových makroregionů a vybraných zemí.

Důvody vedoucí k aplikaci makroregionální diferenciace světa lze shrnout do následujících tezí:

1. Zkušenosti ze zahraničí (viz diskuze nad literaturou), odklánějící se od koncepce diferenciace světa podle světadílů (či kontinentů).
2. Svět je na rozdíl od silněji heterogenních světadílů rozdělen do deseti relativně homogenních jednotek.
3. Důraz je kladen na hodnocení makroregionů a jejich vnitřní regionální diferenciaci.
4. Je použita analogická struktura charakteristik a hodnocení pro všechny makroregiony z důvodu jejich snadné komparace (obdobně i pro vybrané státy).
5. Státy jsou vybírány podle následujících kritérií – význam pro makroregion a jeho reprezentativnost.
6. Uplatňují se zde principy tzv. prvního geografického zákona, tedy čím bližší objekt z pohledu sledovatele, tím větší jeho význam či váha. Proto je věnována větší pozornost Evropskému makroregionu, který je nám nejbližší.
7. Důležitá je řádovostní úroveň – u Evropského makroregionu třístupňová (makroregion – mezoregion – vybrané státy). U ostatních makroregionů je pouze dvoustupňová (makroregion – vybraný stát); v rámci každého makroregionu je však zařazena subkapitola sledující jeho regionální diferenciaci (viz vybrané státy na obrázku I.10).
8. Snaha po maximální aktualizaci dat (vztahovaných převážně k roku 2015, popř. s uvedením databází, kde si čtenář bude moci data sám aktualizovat a ověřovat).
9. Do kapitol jsou k jednotlivým makroregionům řazeny žebříčky světového pořadí, které umožňují sledovat specifika makroregionů v rámci aplikovaných indikátorů a jejich význam (např. produkce oceli je řazena do Čínsko-japonského makroregionu, produkce ropy do Islámského makroregionu atd. – blíže viz manuál dat a databází).
10. Pro publikaci je použit jednotný vizuální program (mapový a grafický), který umožňuje lepší komparaci sledovaných indikátorů (viz manuál vizuální) a díky sjednocenému barevnému označení jednotlivých makroregionů (kapitoly, mapy, grafy atd.) významně zrychluje orientaci v textu.

Tvorba textů o makroregionech nebyla snadná, regionálně-geografická literatura je většinou věnována podrobně jednotlivým státům (a spíše podrobné charakteristice jednotlivých složek převážně s absencí syntézy sledovaných

poznatků – tedy publikace spíše encyklopedické povahy). Zahraniční vysokoškolské učebnice, převážně amerických autorů, se zaměřují zejména na americký kontinent a USA; malá pozornost je věnována Evropě, popř. asijským makroregionům.

1.2 VÝVOJ FUNKCE GEOGRAFIE A JEJÍ PARADIGMATA

Geografie představuje jednu z nejstarších věd spojenou s nutností člověka orientovat se v prostředí (krajině), a to nejen pevninském, ale i mořském. Prvotním paradigmatem geografie byla prostorová orientace, s níž souviselo i vytváření pomůcek pro zobrazení krajiny a pozici člověka v ní. Proto představuje dodnes výraz „geografie“ pro většinu lidí činnost spojenou s tvorbou a využitím map. Toto paradigma přetrvávalo a bylo postupně naplňováno téměř až do konce 19. století, výjimečně pak v územních detailech i ve 20. století. Prostorová orientace na Zemi je širokou veřejností stále vnímána jako hlavní úkol oboru, mnohými pak jako úkol jediný. Bohužel takto prezentuje geografii v základním i středoškolském všeobecném vzdělání také většina učitelů, především pak těch, kteří nemají geografické vzdělání.

V průběhu 19. a počátkem 20. století se objevilo nové paradigma, kdy se geografie dostala do služeb koloniálních velmocí, které si rozdělovaly svět. Tehdy zajišťovala potřebné informace (včetně map) pro koloniální výboje a uplatnění znalostí o podmínkách ve vzdálených oblastech světa, jejich přírodních charakteristikách, zdrojích surovin a uplatnění výrobků vyspělých koloniálních zemí v ovládaných oblastech. Toto paradigma ono původní zcela nevytlačilo, avšak uplatňovalo se poměrně dlouho ve výuce geografie na vysokých školách ekonomického zaměření.

Další etapou ve vývoji paradigmat v geografii bylo postupné osamostatňování jednotlivých fyzicko-geografických disciplín, a to z důvodu rozvoje metod a technik používaných v jejich různorodém výzkumu a z důvodu částečně přejímaných z jiných vědeckých oborů (fyziky, astronomie, biologie, geologie aj.). Tak byly zformulovány základní zákonitosti o rozložení klimatických pásem, půdních a rostlinných zón na Zemi apod. V této době, tedy zhruba v první čtvrtině 20. století, tak vrcholily podmínky pro hledání vlivu těchto přírodních zákonitostí na lidskou společnost a mohly být analyzovány změny ve způsobu života především tradiční venkovské společnosti. V tomto období lze ještě pokládat geografii za unitární vědu přírodovědecky zaměřenou. Byly definovány základní fyzicko-geografické zákonitosti jako zonalita klimatická, půdní a biotická na Zemi, kromě toho i zonalita vertikální. Rozvoj jednotlivých disciplín, zabývajících se přírodní sférou, vedl nejen k prohloubení znalostí o jednotlivých geosférách, ale i k oddělování vazeb mezi nimi a fyzicko-geografická syntéza byla oslabována.

Hampl (2010) se zmiňuje o třech stadiích ve vývoji interakce přírody a společnosti: determinace přírodního prostředí je první fází, která je charakterizována přizpůsobováním člověka/společnosti daným přírodním podmínkám jednotlivých oblastí světa. Přírodní prostředí vlastně limitovalo možný rozvoj společnosti až do poloviny 19. století, značný vliv si udržuje nejméně ještě další půlstoletí v méně rozvinutých společnostech mnoha oblastí světa.

Rozvoj vědy a techniky v průběhu průmyslové revoluce vedl postupně k rozvoji mnoha vědeckých disciplín, jako jsou statistika, ekonomie, demografie či sociologie, a k přímým i nepřímým dopadům na rozvoj tehdejší relativně popisné a slabé antropogeografie na konci 19. století. Pozvolna se formovaly jednotlivé disciplíny sociální (humánní) geografie, a to s poměrně významným využitím teorií a metod z výše zmíněných oborů. Tak byly zformovány disciplíny jako geografie obyvatelstva, geografie sídel, agrární geografie atd. Rozvoj sociální geografie v první polovině 20. století postupně vedl k dichotomii geografie a v podstatě k rozdělení na dvě jen málo propojené skupiny disciplín, v důsledku čehož hovoříme o tzv. dualitě geografie, kdy byly prakticky odděleny fyzická a sociální geografie. V tomto období se společnost stala jedním z klíčových faktorů přetváření krajiny – významem dopadu na přírodní sféru se vyrovnala většině přírodních sil. Hampl toto stadium interakce nazývá konkurence, kdy společnost dosáhla takové schopnosti přeměny přírodního prostředí, že vlastně konkuruje přírodním silám ve formování krajiny.

Tyto prohlubující se interakce mezi přírodou a rostoucím vlivem společnosti a jejich dopadu na krajinu se zhruba v posledních třiceti až čtyřiceti letech staly příčinou zformování nového paradigmatu (nejen) geografie, ale řady dalších vědních oborů. Šlo o analýzu změn krajiny vlivem měnících se funkcí, které rozvoj společnosti přisuzoval jednotlivým částem krajiny, dále pak o analýzu hybných sil způsobující výše uvedené a o hledání cest k ovlivnění interakcí mezi přírodou a společností. Právě toto představuje podle našeho názoru velkou výzvu pro současnou vědu a vzhledem k prostorovým souvislostem interakce příroda–společnost zásadní výzvu i pro geografii. Některé nejvyspělejší společnosti byly schopny formovat nejen zásadní ochranu přírody, ale i její rekonstrukci alespoň na části území. Jde tedy o třetí fázi vzájemné interakce příroda–společnost, Hamplem uváděnou jako kooperace.

1.3 GLOBALIZACE A MAKROREGIONALIZACE SVĚTA A JEJÍ DOPADY NA VZDĚLÁVÁNÍ (NEJEN) V GEOGRAFII

V posledním čtvrtstoletí jsme svědky rychle postupující globalizace a v případě Česka také zdvojeného procesu trans-

formace, kdy se uplatňují procesy vyžadované transformací společnosti a ekonomiky z centrálně řízeného plánovacího modelu na volný model tržní ekonomiky. První dopady transformace souvisí se zrušením tzv. železné opony a s volným pohybem osob a také s neméně závažným procesem restrukturalizace hospodářství a společnosti. Tím druhým a stále významnějším procesem je pak dopad globalizačních procesů na transformaci hospodářství a společnosti Česka.

Jak se vyrovnalo všeobecné vzdělávání s těmito dopady? A jak se s nimi vyrovnalo geografické vzdělávání? Oba procesy představují zásadní impulzy pro vývoj hospodářství, společenskou proměnu i pro změnu interakce mezi přírodou a společností ve více úrovních: jak v úrovni globální, tak v úrovni makroregionální, regionální či lokální. Jde tedy o témata, k nimž se v různé míře podrobnosti vyjadřuje moderní geografie jako věda, a měla by se promítnout i do vzdělávání geografii na středních i na vysokých školách, a to jak v rámci vzdělávání budoucích učitelů, tak geografů specialistů. Vedli jsme k těmto tématům nějakou diskuzi? Bohužel nikoliv, či jen minimálně.

Pokračující razantní globalizace a transformace vedly ke změně sociálně-ekonomického prostředí Česka, Evropy i světa a k nutnosti řešit těmito procesy vzniklé problémy stejně jako změny v interakci příroda–společnost. Tyto změny přitom přímo volaly po diskuzi o některých otázkách:

1. Jak změny hospodářství a společnosti ovlivní jednu z hlavních funkcí geografie, kterou vidíme v poskytnutí základní orientace na Zemi v úrovni místní, regionální a globální? Co představuje tuto základní orientaci?
2. Je tato funkce natolik důležitá, aby geografie v základním a všeobecném vzdělání ponechala stranou další funkce (poznávací, aplikační), které by měla v této úrovni mít?
3. Interakce příroda–společnost a její vývoj v čase na různých úrovních (od lokální po globální) by do značné míry měly představovat syntézu nejen geografických poznatků, ale také řady poznatků z dalších oborů (předmětů vzdělávání biologie, chemie, historie a dalších). Právě syntéza, tedy propojování dílčích znalostí a poznatků do smysluplných celků, je jedním z klíčových nedostatků v současném vzdělávání. Proč geografie v rámci vzdělávání na tuto podstatnou funkci prakticky rezignovala?
4. Co může geografie nabídnout pro uplatnění v budoucím životě? Je to znalost přítoků Amazonky zleva či zprava, nebo kolik obyvatel má Malgašská republika? Nebo jde vedle základní orientace na Zemi rovněž o souvislosti polohy, klimatu, způsobu života či stupně rozvoje dané lokality, regionu nebo státu z hlediska možností a limitů dalšího rozvoje?
5. Pokud si položíme otázku, co by měl znát z regionálně geografických pojmů žák vycházející ze základní školy, maturant nebo maturující z geografie, známe na ni odpověď? Je zřejmé, že tyto znalosti budou odlišné na základě osobnosti a zaujetí žáka a částečně také na zá-

kladě požadavků učitele geografie. Mají učitelé stejné či alespoň blízké představy o množství a výběru požadovaných regionálně-geografických pojmů a jejich vzájemných vazeb? Experimentálně jsme vyzkoušeli a zjistili, že rozdíly mezi představami jednotlivých učitelů v množství požadovaných regionálně-geografických pojmů se liší až šestinásobně, v obsahových požadavcích hůře srovnatelných dokonce ještě více. A je vůbec takto položená otázka správná vzhledem k tomu, co bychom od geografie na základní či střední škole měli požadovat?

Domníváme se, že jedním z klíčových témat, jak se na základní či střední škole vypořádat s řadou problémů a s potřebou zastat více funkcí, které by geografie (zeměpis) měla ve vzdělávání splňovat, by měl být důraz na makroregionální uchopení pojetí obsahu, konkrétně na výběr zemí či regionů, jež by představovaly různou regionální úroveň znalostí a byly zaostřeny na typické problémy dané země a makroregionu, v němž se nachází. Nemělo by se tedy jednat o popis regionálních pojmů v úrovni jednotlivých oblastí či zemí (s hlavním městem, nejvyšší horou, měnou a jménem krále či prezidenta atd.). Právě tímto směrem, tedy k pochopení a základní znalosti jednotlivých makroregionů a v nich vybraných zemí (v pojetí jádra rozvoje a periferie s typickými jevy, procesy a problémy v nich zastoupenými), bylo vedeno úsilí jednotlivých spoluautorů této učebnice při tvorbě dosavadních učebnic geografie pro střední školy a víceletá gymnázia (Anděl, Bičík, Havlíček a kol. 2010; Anděl a Bičík 2015).

Vedle uvedených teorií o globálním členění světa do makroregionů je nutné se zmínit o specifických přístupech politicko-geografických, které v posledním půlstoletí rozdělovaly svět do politických celků či bloků. Takovým členěním bylo do konce osmdesátých let minulého století dělení na dva antagonistické tábory – tržní svět vyspělých ekonomik nazývaný „kapitalistický tábor“ (sdružující vedle USA nejvyspělejší státy světa) a proti němu „socialistický tábor“ pod vedením Sovětského svazu. Tyto dva tábory v epoše tzv. studené války usilovaly o dominanci ve světě a podporovaly vybrané režimy v rozvojových zemích. Cílem bylo podporovat dvě protichůdné doktríny – demokratický svět a „svět socialismu“ – a podporované země dostat na svoji stranu z důvodů vojenských, politických či ekonomických. Část hospodářsky méně vyspělých států byla součástí Hnutí nezúčastněných zemí pod vedením indické ministerské předsedkyně Indiry Gándhiové a jugoslávského prezidenta Tita. Spolu s nástupem perestrojky v Sovětském svazu (uvolněné generálním tajemníkem Komunistické strany SSSR M. S. Gorbačovem) došlo počátkem devadesátých let 20. století k pozvolnému rozpadu SSSR. Propadem hospodářství Ruska a dalších nástupnických států Sovětského svazu zanikla globální dichotomie dvou supervelmocí.

Snaha vyspělých západních států pomoci zemím sovětského bloku vedla k přesunu jejich pozornosti od rozvojo-

vých zemí do této části světa. Tím došlo k oslabení jejich omezených rozvojových možností a svět začal být rozdělován na bohatý „Sever“ (termín zde používáme i přes jeho negeografickou dimenzi), tedy Severní Amerika, Evropa, část bývalého SSSR, Japonsko, Jižní Korea, ale i Singapur, Austrálie a Nový Zéland, a chudý „Jih“. V této době se hovořilo o hegemonii politiky a role USA, kdy tento stát byl „pasoován“ do role udržovatele světového pořádku (svržení režimu Saddáma Husajna v Iráku, angažování v Afghánistánu, v Sýrii apod.). Nástup prezidenta Putina vedl k postupné obnově snahy Ruska dostat se znovu do role globálního partnera v řešení klíčových problémů. Součástí těchto snah je úsilí o zformování Euroasijského ekonomického svazu, v kterém by Rusko hrálo klíčovou roli a tím posílilo i svoji roli ve světové geopolitice. Úsilí o prosazení se v této roli je viditelné např. v podpoře problémových režimů v Sýrii, Iránu a v obsazení Krymu či východní Ukrajiny a ve snaze o jejich začlenění do Ruska. V posledních letech se tedy několikaletá funkce USA jako globálního „četníka“ začala oslabovat s tím, jak pozvolna narůstá ekonomická a vojenská pozice Ruska, ale také Číny, která představuje druhou nejvýkonnější ekonomiku světa, disponuje silnou armádou a hraje významnou roli v podpoře řady režimů především v Africe. Dnes je sice možné hovořit o klíčové hegemonii USA ve světě, ale zároveň je jedním dechem třeba zmínit také narůstající politický význam hospodářsky rychle rostoucích zemí BRICS (Brazílie, Rusko, Indie, Čína, Republika Jižní Afrika, někdy se přidává i Mexiko).

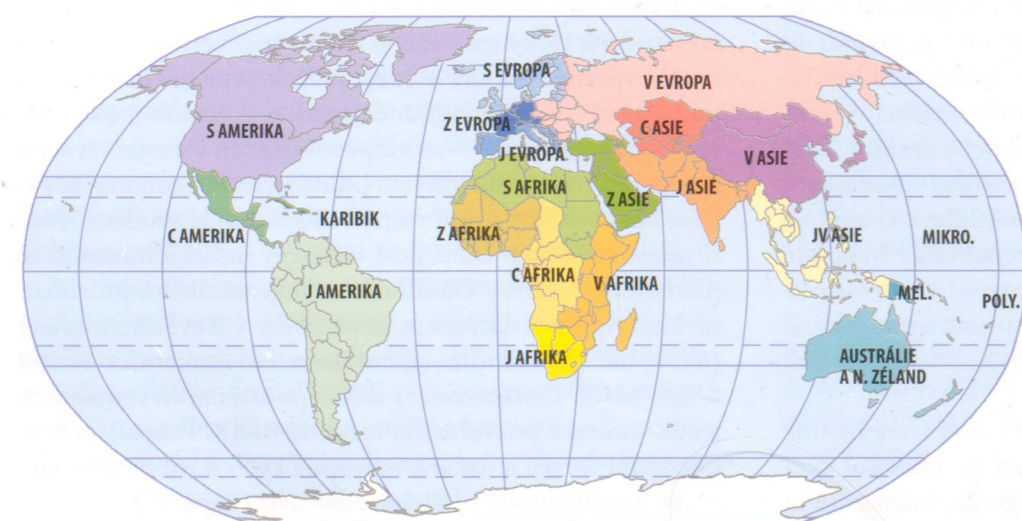
I.4 DISKUZE NAD LITERATUROU

Na rozdíl od celospolečenského pohledu je v odborné literatuře diferenciaci světa věnována překvapivě malá pozornost. Autoři většinou vztahují k diferenciaci světa na makro-

regionální úrovni závěry svých výzkumů, úvah či databází. Otázka formování je pro ně druhotnou záležitostí, případně je vnímána jako objektivně existující skutečnost. Jedná se o publikace kulturně-geografické (např. dialekty španělštiny prezentovali Goncalves a Sanchez, 2014) a ekonomické povahy (Bramall 2008). Například v databázi Scopus nalezneme v současné době (září 2015) zhruba 50 záznamů o makroregionech světa. Přibližně pouze 15 % z nich se však zabývá reálnými makroregiony světa (Elsevier 2015). Mezi nimi však nalezneme i publikace vymezující určitý sledovaný region, např. subsaharská Afrika či střední a východní Evropa (Smetkowski 2013), nebo znázorňující historické události prostřednictvím GIS (Thornton 2012).

Různé koncepty členění světa nabízejí vedle geografů také ekonomové či politologové, jazykovědci nebo etnologové. Metodám vytváření těchto konceptů je však věnována malá pozornost, některé jsou pouze jakýmsi obrazem mentálních představ jednotlivých autorů. V nedávné době se problematice globální diferenciaci světa věnoval především Hampl či Novotný (Hampl 2009; Novotný 2003), jejichž studie jsou založeny na promyšleném metodickém přístupu umožňujícím srovnání významu určitých skupin států a změn v jejich postavení v čase. Speciálně na makroregiony je zaměřena studie Polonského (2012). Ten podle účelu rozlišuje čtyři alternativní druhy vymezování makroregionů: akademické studie, učebnice a školní atlasy, pragmatické regionalizace (regionální působnost a správa tzv. globálních aktérů) a přehledové regionalizace (populární příručky, databáze atd.).

Zahraniční literatura zabývající se členěním světa na makroregiony neposkytuje dostatek metodických poznámek, které by zdůvodnily jejich konstrukci. Příkladem mohou být některé učebnice (např. Jackson a Hudman 1990 či Hobbs a Dolan 2009), ale i diferenciaci světa užívaná Organizací spojených národů (OSN), navržená pro statistické

Obr. I.1 Makroregiony světa podle OSN
Zdroj: United Nations (2012)

S severní V východní C centrální/střední
J jižní Z západní (...) MEL. Melanésie
MIKRO. Mikronésie
POLY. Polynésie

ké účely k provádění statistických analýz (United Nations 2012). Na základě systému kódování M49 je svět rozdělen na makro-geografické oblasti a podoblasti. Makro-geografické oblasti jsou uspořádány tak, aby v maximální možné míře kopírovaly hranice světadílů (kontinentů). Je jich celkem pět, přičemž Amerika se dále dělí na Severní a Latinskou Ameriku. Světadíly (kontinenty) jsou dále členěny do čtyř, popř. pěti oblastí a rozlišovány jsou podle světových stran. Například Severní Evropu tvoří vedle tradičních zemí dále Pobaltí a Britské ostrovy. Česko je řazeno do Východní Evropy, kam ovšem patří nesmyslně i celé Rusko (obr. I.1).

Výčet autorů, zabývajících se diferenciací světa, včetně konstrukce makroregionů, je značně omezený. Většinou se jedná o konstrukci makroregionů světa z různých pohledů, politicko-ekonomického (Häufler 1985), socioekonomického (Morris 1972), sociokulturního (De Blij a Muller 1988; Huntington 1996; Fellmann a kol. 2008) či podle technicko-ekonomické vyspělosti (Cole 1996).

I.5 METODICKÉ POZNÁMKY K MAKROREGIONALIZACI SVĚTA A VYBRANÉ KONCEPTY

Vymezování makroregionů světa je ovšem prací velice složitou, neboť vytváření komplexních celků na této úrovni se může přiblížit objektivní realitě pouze rámcově. Každý pokus v sobě nutně skrývá subjektivitu toho, kdo vymezování realizuje.

Vymezování makroregionů je často realizováno z hlediska stupně ekonomického rozvoje, což může být poněkud ošidné kritérium, pokud se nevezmou v potaz další neméně důležité charakteristiky. Vedle ekonomických faktorů by širší pozornost měla být věnována i faktorům politickým (speciálně geopolitickým), historickým a sociokulturním

a v poslední době a v nejbližší budoucnosti také faktorům environmentálním (Hampl 2009). Socioekonomické aspekty zdůrazňoval např. Morris (1972) či již v úvodu zmiňovaný Häufler (1985), jehož pojetí ovšem má spíše politicko-ekonomický charakter (kapitalistický, socialistický a třetí svět). Důraz na sociokulturní predispozice kladou např. de Blij a Muller (1988), Huntington (1996) či Fellmann a kol. (2008), kteří člení svět na civilizace (obr. I.2–I.4). Zajímavý je přístup Coleho (1996), který rozčlenil svět do dvanácti celků podle jejich technicko-ekonomické vyspělosti, dále zhodnotil vybavenost přírodními zdroji, míru využití nejmodernějších technologií a objem disponibilního kapitálu pro domácí i zahraniční investice. Záměrně ponecháváme mimo naše úvahy využití neměřitelných veličin, jakými jsou štěstí, pohostinnost či míra účasti (příjmové či donátorské) mezinárodní pomoci, přičemž některé z těchto ukazatelů lze jen velmi obtížně měřit nebo je nelze měřit vůbec.

Rozhodujícím metodologickým problémem při formování makroregionů světa je nalezení agregátu, který by alespoň rámcově odrážel jak aspekty sociální či ekonomické, tak také základní pohledy politické nebo environmentální. Patrně nejbližší tomuto pojetí je diferenciaci světa podle civilizací, které se vyznačují jistým stupněm integrace a představují nejširší kulturní entitu (Huntington 1996). Do makroregionalizace světa by se nepochybně měly promítnout práce zaměřené na analýzu světového systému (Wallerstein 1979 aj.) postavené na akceptování polarit jadra – (semi-periferie) – periferie.

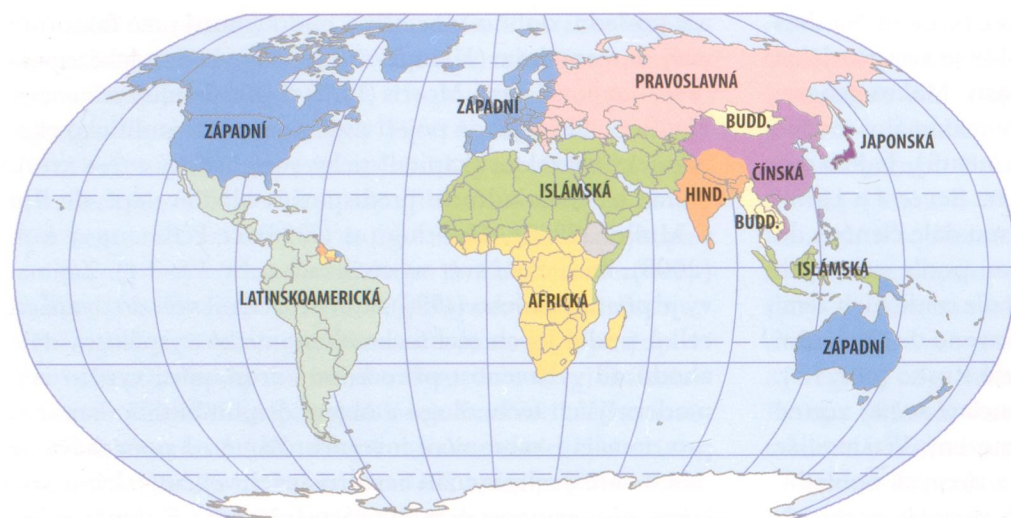
Jedním z konceptů akceptovaných v anglosaské literatuře je koncept makroregionů světa podle de Blije a Mullera (1988 a dalších celkem 16 inovovaných vydání). Je zde velmi dobře uplatněna úroveň vymezování makroregionů. Kulturní svět (či kulturní říše, *culture realm*) vymezuje největší a nejvíce komplexní územní celky, které jsou vymezeny na základě podobnosti obecných kulturních tradic (*cultural*

Obr. I.2 Makroregiony světa podle
de Blije a Mullera (1988)
Poznámka: Částečně upraveno.

S severní V východní C centrální/střední
J jižní Z západní (...)

HIND. hinduistická BUDD. buddhistická jiné civilizace

Obr. I.3 Civilizace podle Huntingtona (1996)

Obr. I.4 Kulturní oblasti podle Fellmanna a kol. (2008)

traditions). Takovým celkem je například čínský či latinskoamerický svět. V rámci těchto kulturních světů vyčleňují kulturní regiony (*culture regions*) – např. v rámci Latinské Ameriky je to Brazílie či Argentina. Obdobně kulturně odlišný je i region východoevropský a jihoevropský (mediteránní). Kulturní regiony dále člení do kulturních subregionů. Kanada je anglo-americkým kulturním regionem a francouzský Quebec je subregionem kulturního regionu Kanady. Při regionalizaci světa chápou tyto autoři regiony velmi široce, přihlížejí k ekonomii, urbanizaci, politické, fyzické i historické geografii a uplatňují geografickou syntézu založenou na metodách geografie obyvatelstva (*human geography*). De Blij a Muller člení svět podle těchto principů do deseti geografických říší (*geographic realms*) či makroregionů, z čehož tři lze z hlediska stupně sociálně-ekonomického rozvoje označit jako vyvinuté a sedm zbývajících tyto autoři charakterizují jako nevyvinuté (rozvojové).

V tabulce I.1 je uveden přehled makroregionů světa vyčleňovaných různými autory s odlišnými přístupy.

Z přehledu regionalizace světa (tab. I.1) jsou patrné rozdíly v koncepci makroregionů, odpovídající (převážně politicky) době jejich vzniku. Výchozím bodem regionalizace světa jsou i důvody konstrukce jednotlivých makroregionů a poslání – politické, ekonomické, sociální či kulturní. Diferencované jsou měřítkové úrovně výsledných makroregionů, od „nespojitého územního celku“ (např. část Evropy, Severní Amerika a Austrálie) až po jeden stát (např. Japonsko). Vzhledem k těmto skutečnostem je aplikace daných konceptů v rámci regionální geografie velmi obtížná.

V návaznosti na výzkumy zaměřené na studium regionální identity (Paasi 1986, v Česku Chromý 2003) se zejména v posledních několika desetiletích začaly používat mentální mapy jak k zachycování prostorových představ jedince o uspořádání a regionalizaci světa (např. Saarinen 1987, v Česku Polonský a kol. 2010; Bláha a Nováček 2016; Anděl, Bičík a Zavadská 2017), tak k zachycování míry regionální identity jedince (v Česku výzkumy Siwka – např. Siwka a Bogdová 2007). Ačkoliv jsou úrovně (od mikro- po

Tab. I.1 Makroregiony světa v pojetí různých autorů

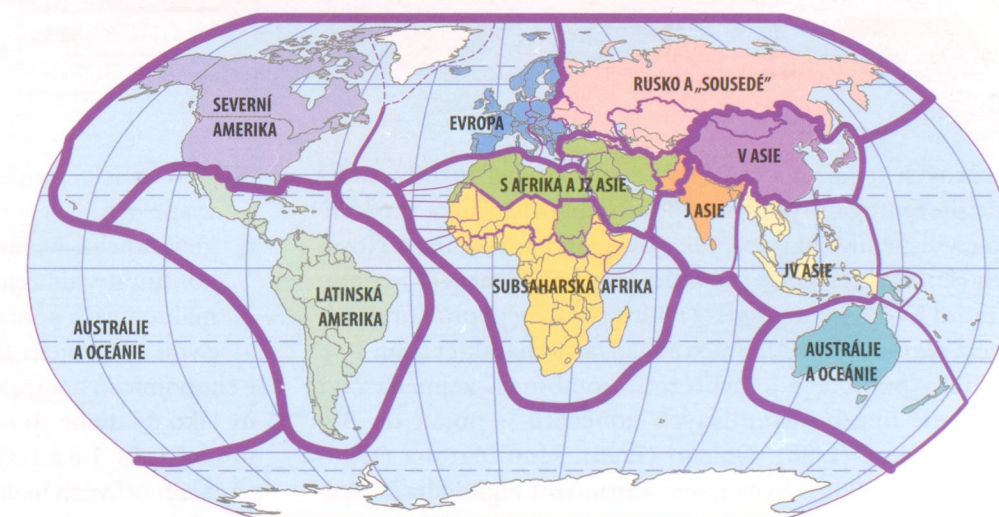
Autor	MORRIS	HÄUFLER	DE BLIJ – MULLER	CLAWSON	HUNTINGTON civilizace	COLE	FELLMANN kulturní oblast
Rok	1972	1985	1997	2007	1996	1996	2008
Evropa	západní a střední východní	kapitalistická socialistická	Evropa	Evropa	× západní ***pravoslavná	„západní“ postsocialistická	evropská
Rusko	SSSR	SSSR	Rusko	*Rusko	***Rusko	postsovět. prostor	slovanská
Asie	**střední východní jižní jihovýchodní centrální a východní	**JZAs + SAF východní jižní Čína, KLRD Japonsko	**JZAs + SAF východní jižní Čína, KLRD Japonsko	*Centrální Eurasie **Střední východ Asie	**islámská indická buddhistická čínská japonská	**JZAs + SAF jižní jihovýchodní vých. rozvojová vých. vyspělá	**islámská indická jihovýchodní sino-japonská
Afrika	**Střední východ subsaharská	**JZAs + SAF subsaharská	**JZAs + SAF subsaharská	**střední východ subsaharská	** islámská africká	**JZAs + SAF subsaharská	**islámská subsaharská
Severní Amerika	Kanada USA – západ USA – východ	Severní	Severní	USA Kanada	× západní	Severní	severoamerická
Latinská Amerika	Střední Jižní	Střední Jižní	Střední Jižní	Latinská Amerika	Latinská	Latinská	latinsko-americká
Austrálie	Austrálie	Austrálie	Austrálie Pacifik	Austrálie	× západní	Austrálie a Oceánie	australská oceánská
Celkem makroregionů	15	13	12	8	8	12	11

Zdroj: citovaná literatura

Poznámky: V některých komplikovanějších případech se jedná o zjednodušené pojetí. Označení * či ** prezentuje sounáležitost ke dvěma světadílům, JZAs + SAF prezentuje jihozápadní Asii a severní Afriku.

makroúroveň) těchto výzkumů odlišné, výstupem těchto studií jsou často právě vymezené regiony a zachycená míra regionální identity. Agregované mentální mapy skupin oslovených jedinců tak poskytují cenné informace v souvislosti s koncepty regionalizace. Ukázkou může být i studie mentálních map českých studentů geografie (Polonský a kol.

2010), na základě níž autoři představují vymezení 10 makroregionů (obr. I.5), a toto vymezení porovnávají s koncepty regionalizace v literatuře (obr. I.6). Podobnost výsledků není čistě náhodná, neboť jsou to zejména média a učebnice, které nejvíce ovlivňují *prostorové představy lidí o regionalizaci světa*. Na druhou stranu je zřejmé, že mentální mapy jedinců

Obr. I.5 Regionalizace světa na základě mentálních map českých studentů geografie
Zdroj: autoři na základě Polonského a kol. 2010

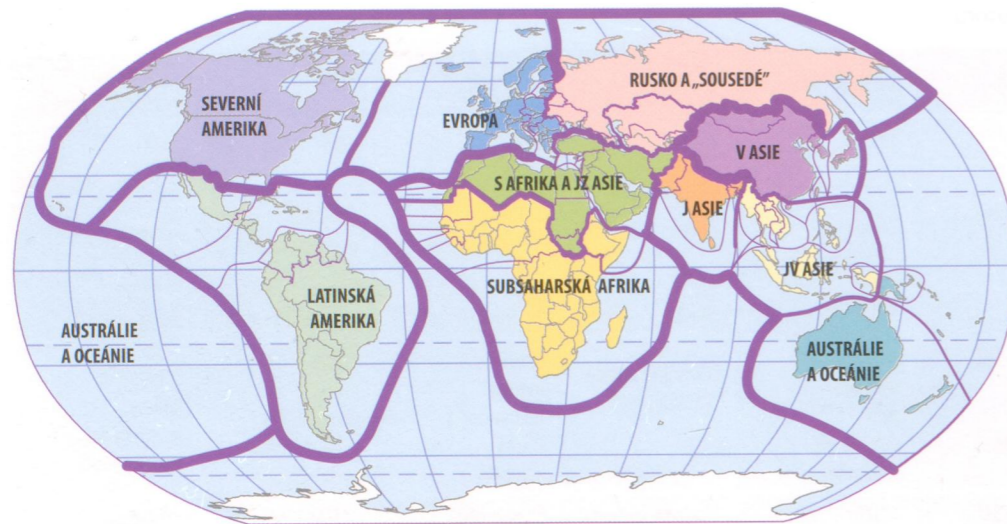
Četnost záznamu segmentu hranic respondenty

100 80 60 40 20%

----- hranice závislého území (Grónsko)

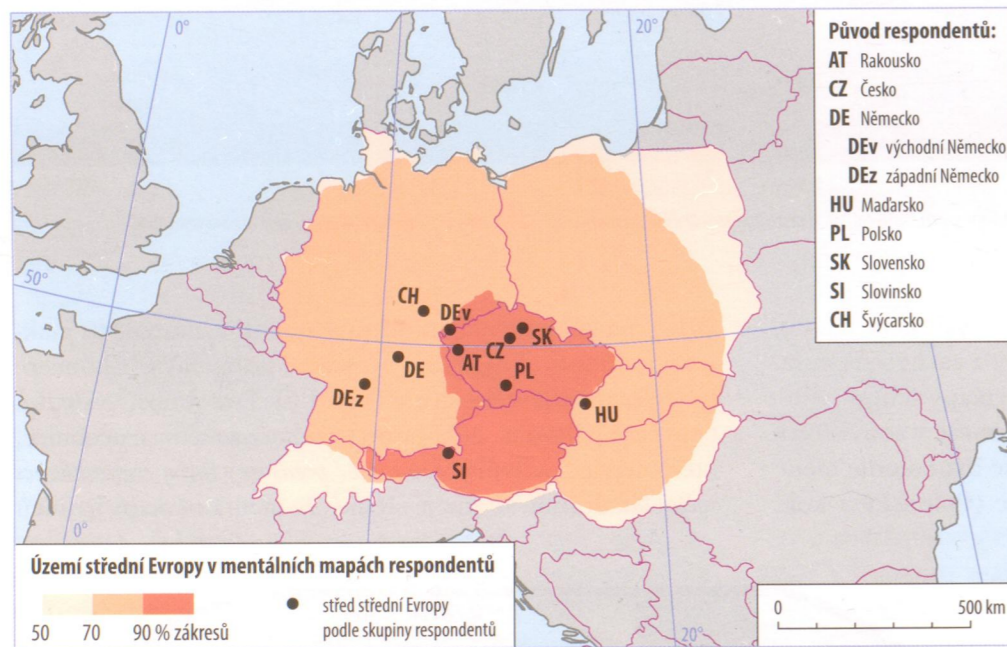

Četnost uvádění segmentu hranic autory učebnic a článků

Obr. I.6 Převažující rozdělení světa na makroregiony na základě rešerše literatury
Zdroj: autoři na základě Polonského a kol. 2010.
Poznámka: Stanoveno na základě 20 relevantních geografických učebnic a článků.

Obr. I.7 Vnímané hranice střední Evropy na základě mentálních map respondentů z osmi států Evropy
Zdroj: Bláha a Nováček 2016

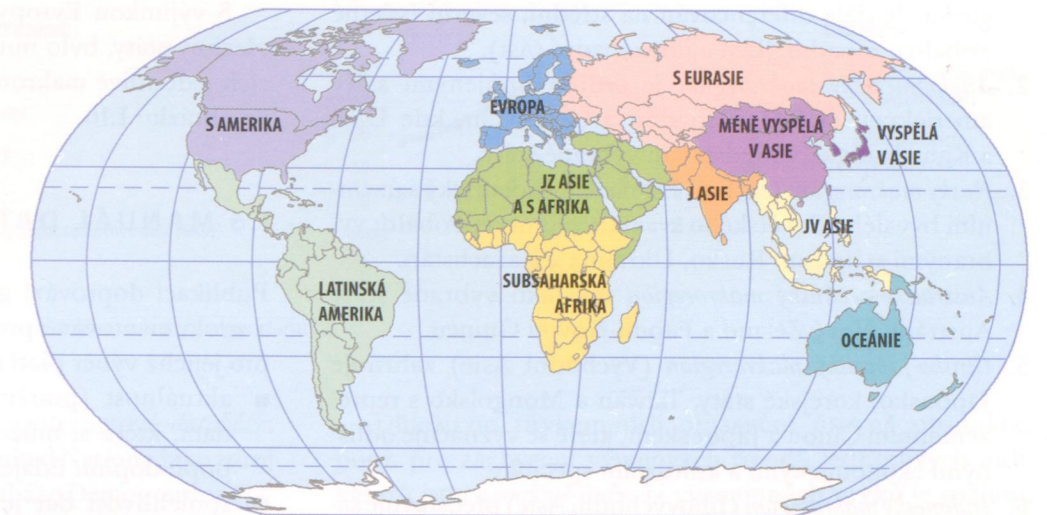
z různých regionů a kultur vykazují značné rozdíly, tudíž zde prezentovaný pohled je pohledem příslušníka západního civilizačního okruhu. Jak dokládají např. Bláha a Nováček (2016), kteří se ve své práci věnovali vymezení regionu střední Evropy, sledovat lze i míru ztotožnění prostoru s názvem regionu, jehož hranice mívají *fuzzy* charakter (obr. I.7).

Tato publikace je syntézou, kombinací zejména čtyř relativně obsahově odlišných konceptů – pojetí de Blijje a Mullera (1998), Coleho (1996), Huntingtóna (1996) a Hampla (2009). Vycházíme z principu regionalizace trojího typu:

- sociokulturní/civilizační sounáležitost zhruba v pojetí i členění Huntingtóna (1996);

- ekonomická propojenost a současně podobnost v úrovni vyspělosti;
- geografická návaznost, a to nejen ve smyslu územní kontinuity, ale zejména ve smyslu respektování integrity makroareálů koncentrace obyvatelstva.

Zvolený princip tak integruje prvky sociální, kulturní i ekonomické a zároveň se snaží konstruovat makroregiony jako relativně spojené územní celky obdobné měřítkové úrovni (obr. I.8 a I.9). Velkým problémem bylo i pojmenování jednotlivých makroregionů, neboť i u jednotlivých koncepcí se objevují názvy určující postavení makroregionu na zemské souši, a to včetně velmi komplikovaného názvu jako např. jihozápadní Asie a severní Afrika či v pojetí Hunting-

Obr. I.8 Makroregiony světa dle Anděla, Bičíka, Havlíčka a kol. (2010)

S severní J jižní V východní Z západní (...)

tona názvy civilizací. V této publikaci vycházíme z názvů, jak je použil Hampl (2009) pro sledování úrovně integrity subglobálních systémů, s dvěma výjimkami (Angloamerický a Indonéský makroregion). Oproti makroregionalizaci z roku 2010 (obr. I.8) došlo k určitým modifikacím, z nichž nejpodstatnější jsou spojovány s Čínsko-japonským makroregionem (Východní Asie), který byl v předcházející variantě diferencován do dvou částí – méně vyspělý (Čína, Sev. Korea a Mongolsko) a vyspělý makroregion Východní Asie (Japonsko, Jižní Korea a Taiwan). Odlišné bylo i vyme-

zení Islámského makroregionu (jihozápadní Asie a severní Afrika – obr. 1.9).

Svět je diferencován do deseti makroregionů územně spojených tak, aby byly co nejvíce organické z hlediska společensko-ekonomické vyspělosti a kulturní integrity (obr. I.9). Rozdělení zahrnuje i následující vybrané (hlavní) státy (obr. 1.10). Některé specifické státy, které nejsou základními, se objevují i v připojených doplňujících boxech: 1. *Evropský makroregion* nezahrnuje Bělorusko, Ukrajinu a Moldavsko, které jsou zařazeny do Ruského makrore-

Obr. I.9 Regionalizace světa na makroregiony využívaná v této publikaci

gionu. Je dále diferencován na střední, severní (včetně Pobaltí), západní, jižní a jihozápadní část).

2. *Angloamerický makroregion* je tvořen Spojenými státy americkými (USA), Kanadou a Grónskem, kde USA a Kanada logicky představují vybrané státy.
3. *Ruský makroregion* (severní Euroasie) je identický s územím bývalého Sovětského svazu, s výjimkou Pobaltí; vybranými státy jsou Rusko, Ukrajina a Kazachstán.
4. *Australsko-oceánský makroregion* má jako vybrané státy Austrálii, Nový Zéland a Papuu-Novou Guineu.
5. *Čínsko-japonský makroregion* (Východní Asie) zahrnuje Japonsko, korejské státy, Taiwan a Mongolsko s reprezentantem Čínou a Japonskem, které se vyznačuje odlišnými ekonomickými a kulturními specifiky.
6. *Indonésý makroregion* (Jihovýchodní Asie) představuje samostatný makroregionu vzhledem ke geografické odtrženosti Indonésie od soustavy islámských zemí a vzhledem k vysoké náboženské heterogenitě celé oblasti ovlivňované jak Čínsko-japonským, tak Indickým makroregionem.
7. *Indický makroregion* je vymezen zhruba v rozsahu někdejší Britské Indie v zájmu zachování integrity největší populační koncentrace v dnešním světě.
8. *Islámský makroregion* je vymezen pásmem převážně muslimských zemí od Maroka až po Írán.
9. *Latinskoamerický makroregion* se rozprostírá na americkém kontinentě až po hranici USA a Mexika.
10. *Africký makroregion* zahrnuje státy ležící jižně od Maroka, Alžírsko, Libye a Egypta.

S výjimkou Evropy, kde je snahou autorů postihnout všechny státy, bylo nutné provést výběr států reprezentujících jednotlivé makroregiony. Jejich přehled je k dispozici na obrázku I.10.

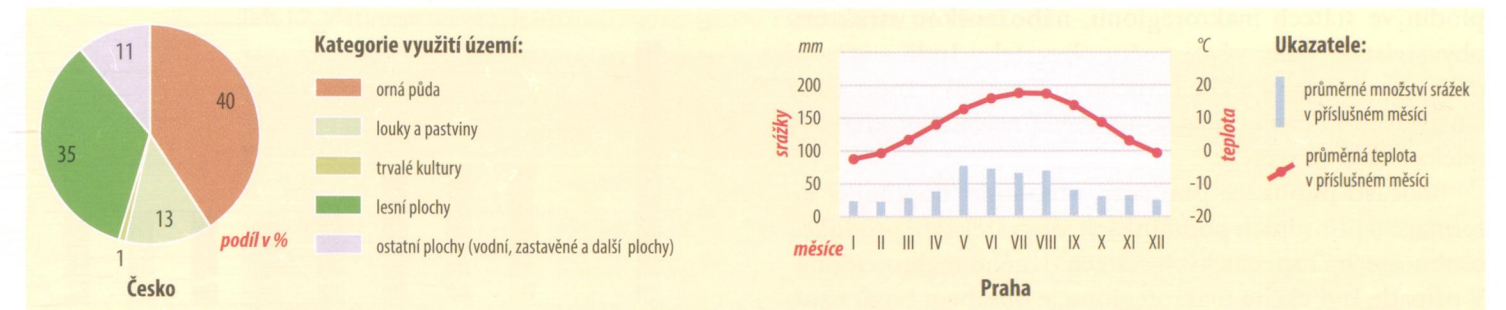
I.6 MANUÁL DAT A DATABÁZÍ

Publikaci doprovází geografické zhodnocení realizované a zdokumentované prostřednictvím velkého množství dat, pro jejichž výběr platí následující zásady:

- aktuálnost (použita jsou poslední veřejně dostupná data, která si může čtenář ověřit v seznamu databází, popř. doplnit údaje nové);
- spolehlivost dat je zjišťována a ověřována i z jiných zdrojů;
- zaokrouhlování (zajímá nás orientační hodnota pro komparaci dat, popř. pro sledování vývojových trendů);
- u dat, která jsou velmi variabilní (např. hrubý domácí produkt – HDP na obyvatele podle parity kupní síly, růst HDP či populační růst), sledujeme vždy dlouhodobé průměry, většinou pětileté;
- reprezentativnost (sledují-li danou objektivní realitu větší soubory dat, je snahou vybrat indikátor, který danou realitu co nejvíce pokrývá, či indikátory tzv. syntetické povahy, např. index lidského rozvoje – ILR, Global Power City Index atd.).

Obr. I.10 Vybrané státy v mimoevropských makroregionech prezentované v této publikaci

Obr. I.11 Ukázka diagramu využití území Česka a klimagramu Prahy s legendami

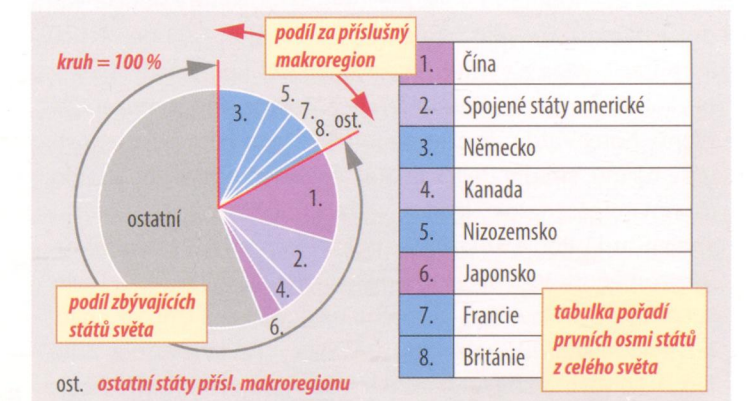
Za základ byly brány následující internetové databáze: World Bank, CIA World Factbook, United Nations, jako zdroj demografických dat byla využita databáze Demographia (Január 2015). Demographia World Urban Areas (PDF) a ekonomická data zejména z databáze De Agostini Geografia.

Samostatným konceptem je vizuální reprezentace dat. Následující ukázka (obr. I.11) obsahuje (a) klimagram Prahy s vysvětlením významu jednotlivých zobrazených proměnných. Snahou je nabídnout čtenáři vždy alespoň dva klimagramy – například na obr. 1.4 klimagramy měst relativně podobné zeměpisné šířky, ale s diametrálně odlišnými parametry. Proč tomu tak je, by měl čtenář (popř. student) za použití atlasu vysvětlit. Dále ukázka obsahuje (b) kruhový diagram využití území Česka se společnou legendou s jednotlivými kategoriemi využití území. Každý makroregion obsahuje *souhrnnou tabulku*, zahrnující pro jednotlivé makroregiony identické indikátory a charakteristiky, jakými jsou rozloha, počet obyvatel, hustota zalidnění, HDP, HDP na jednoho obyvatele (uváděn podle parity kupní síly), míra gramotnosti a střední délka života. U každého makroregionu je zařazena tabulka nejvýznamnějších států, která obsahuje populační růst (v pětiletém intervalu), střední délku života, růst HDP (v pětiletém intervalu) a HDP na obyvatele podle parity kupní síly. V rámci textu o Evropském makroregionu jsou zařazena ještě data z mezoregionů v obdobné struktuře. Soubor největších měst makroregionů je vzhledem k vzájemnému srovnání převzat z databází Demographia World Urban Areas a sleduje města v administrativním a urbanizovaném vymezení (popř. v aglomeraci).

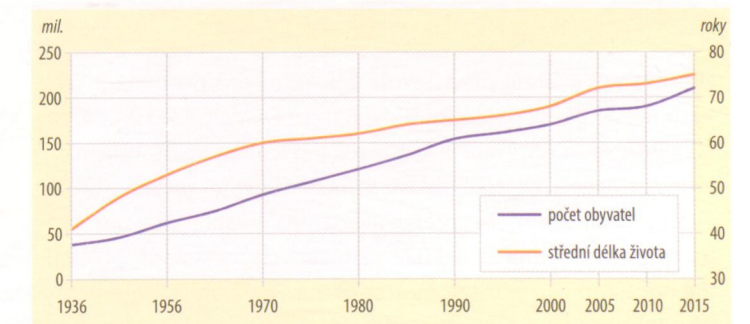
Pro snadnou orientaci z hlediska významu makroregionů a jednotlivých států jsou pro důležité indikátory sestavovány tzv. *světové žebříčky* (převážně pořadí osmi nejvýznamnějších států). Ty jsou vkládány k makroregionům, které jsou podle daného indikátoru specifické (obr. I.12) – např. těžba černého uhlí pro Čínsko-japonský makroregion, který se podílí 55 % na světové produkci, či výroba oceli pro tentýž region s 60% podílem (tři státy mezi prvními šesti největšími výrobci na světě). Pro Latinskoamerický makroregion je specifická produkce mědi (45 %), stříbra (35 %) a kávy (50 % světového objemu). Proto jsou uvedené žebříčky řazeny právě tam, atd.

Důležitým prvkem pro objasnění úrovně produkce, popř. pro zachycení vývojových trendů jednotlivých indikátorů jsou *vývojové řady*. U významných prvků je snahou, pokud jsou data dostupná, podchytit interval 1936–2015, tj. od předválečného období po současnost (obr. I.13). Jedná se např. o počet obyvatel, střední délku života či produkci oceli, elektřiny atd.

Každý *makroregion* obsahuje jednak souhrnná data, obdobná ve své struktuře jako u ostatních makroregionů, jednak data (řada z nich v grafické podobě) specifická pro daný makroregion. Kupříkladu Indický makroregion obsahuje následující soubor grafů: využití ploch Indie, Pákistánu, Afghánistánu a Nepálu, objem produkce vybraných

Obr. I.12 Ukázka diagramu států s největším exportem na světě s příslušnou tabulkou pořadí zařazených do Evropského makroregionu

Obr. I.13 Ukázka vývojového grafu na příkladu vývoje počtu a střední délky života obyvatel Brazílie v letech 1936–2015

plodin ve státech makroregionu, náboženskou strukturu obyvatelstva Indie, vývoj počtu obyvatel v Indii a střední délky života, vývoj těžby černého uhlí a obilí v Indii, státy s největším počtem obyvatel na světě, největší producenty mléka a čaje na světě.

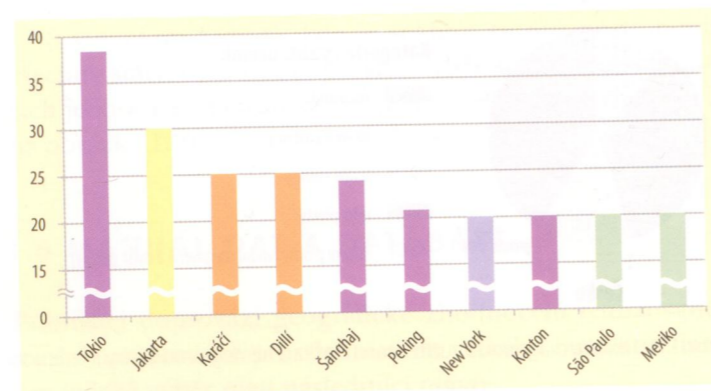
Součástí publikace jsou *boxy*, obsahující doplňující informace o přírodních podmínkách, obyvatelstvu, produkci, osobnostech či specifických státech daného makroregionu. V případě Indického makroregionu je obsahem boxů např. Kašmír, programy rozvoje venkova, kastovní systém, outsourcing, osobnost Mahatmy Ghándího; u Angloamerického makroregionu jsou v boxech informace např. o Velkém kaňonu, ropných polích v Texasu, národních parcích v pohorí Sierra Nevada, „Divokém západu“, Zlaté horečce na Aljašce, amerických indiánech a českých přistěhovalcích.

BOX I.1 GLOBAL POWER CITY INDEX

The Global Power City Index (GPCI) hodnotí světová města podle jejich potenciální síly akumulovat na svém území rozhodující centrální funkce, které umožňují přilákat kreativní jednotlivce a podniky a mobilizovat síly při zajišťování hospodářského, sociálního a environmentálního rozvoje. Index zjišťuje od roku 2008 Institut Mori Memorial Foundation pro Urbánní strategii GPCI. Používá se jako jeden z nejvýznamnějších indexů pro politické a obchodní strategie. Je tvořen 37 indikátory sloučenými do šesti okruhů – ekonomie (např. HDP, sídlo 300 největších korporací), věda a výzkum (nejvýznamnější univerzity, patenty), kultura (mezinárodní konference, počet divadel, muzeí, stadionů, hotelů atd.), životní podmínky (míra nezaměstnanosti, výše nájmu, střední délka života), environmentální podmínky (obnovitelná energie, kvalita vody aj.) a dostupnost (letecká spojení atd.). Podle 6 okruhů se pořadí jednotlivých měst výrazně proměňuje. V rámci ekonomiky mají nejlepší skóre 1. Tokio, 2. Londýn a 3. New York (zejména díky „velikosti trhu“ a „snadnosti podnikání“). Ve výzkumu a vývoji vyniká 1. New York, 2. Tokio, 3. Londýn a Los Angeles a v kulturní oblasti se prosazuje Paříž, či Singapur a Tokio.

BOX I.2 URBANIZOVANÝ AREÁL

Urbanizovaný areál představuje základnu pro porovnání velikých měst. Jsou k nahlédnutí v databázi DEMOGRAPHIA WORLD URBAN AREAS, která je každý rok inovována a obsahuje rozlohu zastavěné městské oblasti a počet obyvatel žijících v takto vymezeném území. Je zpracovávána pro města s více než 500 tis. obyvateli; jedná se o 1 022 zastavěných městských oblastí. Výhodou (oproti např. tzv. metropolitním areálům, či aglomeracím) je možnost porovnávat všechna města objektivně navzájem, neboť jsou vymezena na základě stejných kritérií.

Obr. I.14 Globální města v urbanizovaných areálech v milionech obyvatel (2016)

V dalším textu se pracuje s termíny Global Power City Index a „urbanizovaný areál“; jejichž význam přibližují boxy I.1 a I.2.

Používané *geografické názvy* vycházejí z aktuálního vydání Školního atlasu světa (Kartografie, Praha 2017). U názvů, které mají český ekvivalent (české exonymum), se kloníme k české variantě (např. Dimashq → Damašek) a originální název neuvádíme, u Velké Británie k variantě Británie (vzhledem k použití této varianty v předcházejících učebnicích). Z praktických důvodů jsou některé názvy zkráceny (např. Spojené státy americké → USA, Korejská lidově demokratická republika, resp. Severní Korea → KLDLR apod.). Názvy makroregionů a jejich částí, které jsou v textu autory přesně vymezeny (např. výčtem států), jsou uvedeny s velkým písmenem (např. Severní Evropa). Naopak fyzickogeografické regiony jsou v textu uvedeny s malým písmenem (např. severní Evropa).

I.7 MAPOVÝ MANUÁL

Jelikož autoři vycházejí z předpokladu, že vše, co je geografické, tj. co je provázáno s geografickým prostorem, lze rovněž vyjádřit mapou, byl pro publikaci vytvořen jednotný systém map, který vedle grafů, diagramů a schémat vizuálně doprovází text. Cílem je nabídnout kromě poměrně běžných komplexních map rovněž mapy syntetické, kterých se v českých odborných textech a atlasech nachází stále relativně málo. Obdobně jako u tabulek a dalších vizuálií byly při výběru témat a dat pro autory důležité zásady zmíněné v oddíle I.6. Autoři této publikace považují prezentované mapy za jeden z dalších významných zdrojů informací pro čtenáře, neboť mu umožňují především vidět prostorové rozložení a souvislosti zobrazených údajů a dat. Mapy tak spolu s ostatními vizuáliemi představují formu vizuální komunikace, která využívá specifický *mapový jazyk*.

Každý makroregion obsahuje *univerzální mapy* společně pro všechny makroregiony, a to přehledovou mapu, mapu přírodního a mapu ekonomického potenciálu makroregi-

Tab. I.2 Vlastnosti univerzálních map makroregionů a map světa v publikaci

Makroregion/svět	Kartografické zobrazení	Měřítko		
		Přehledová mapa	Krajinný pokryv	Ekonomický potenciál
Evropský	Albersovo ekv. kuž. ob.	1 : 20M	1 : 30M	1 : 30M
Angloamerický	Albersovo ekv. kuž. ob.	1 : 50M	1 : 50M	1 : 50M
Ruský	Albersovo ekv. kuž. ob.	1 : 50M	1 : 70M	1 : 50M
Australsko-oceánský	Lambertovo ekv. azim. ob.	1 : 60M	1 : 50M	1 : 50M
Čínsko-japonský	Albersovo ekv. kuž. ob.	1 : 50M	1 : 50M	1 : 40M
Indonéský	Ekv. vál. norm.	1 : 50M	1 : 50M	1 : 50M
Indický	Lambertovo ekv. azim. ob.	1 : 35M	1 : 40M	1 : 40M
Islámský	Albersovo ekv. kuž. ob.	1 : 50M	1 : 65M	1 : 50M
Latinskoamerický – jižní část	Lambertovo ekv. azim. ob.	1 : 50M	1 : 50M	1 : 50M
Latinskoamerický – karibská část	Albersovo ekv. kuž. ob.	1 : 50M	1 : 50M	1 : 50M
Africký	Lambertovo ekv. azim. příč.	1 : 50M	1 : 70M	1 : 70M
Svět	Robinsonovo komp. norm.	1 : 260M (menší mapy) a 1 : 180M (větší mapy)		

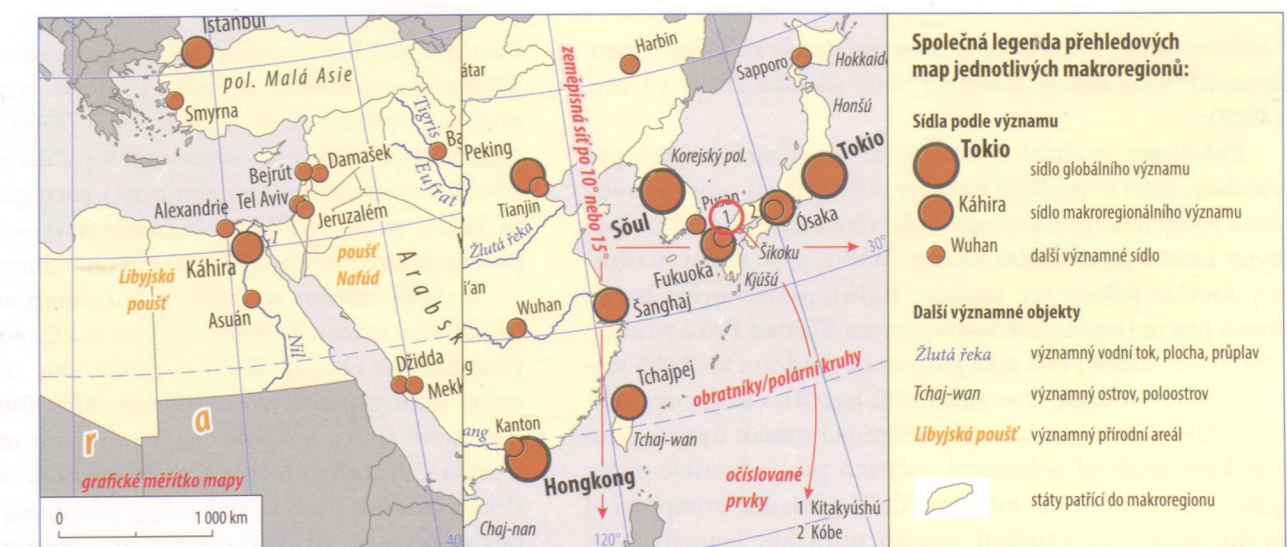
Zdroj: autoři

Poznámky: ekv. – ekvivalentní (plochojevné), komp. – kompenzační (vyrovňovací), azim. – azimutální, kuž. – kuželové, vál. – válcové, norm. – v normální poloze, ob. – v obecné poloze, příč. – v příčné poloze

onu (obr. I.15–I.17), které jsou v textu publikace zařazeny v uvedeném pořadí. Čtenář by se měl v první fázi seznámit s klíčovými geografickými objekty na území makroregionu, dále pak s přírodními a společensko-ekonomickými charakteristikami území. Tyto mapy mají společnou legendu (obr. I.15–I.17). Dále jsou u každého makroregionu připojeny *specifické mapy*, které dotváří mapový pohled (např. u Indického makroregionu to je mapa náboženství a dalších kulturních a politických fenoménů a mapa indexu lidského rozvoje).

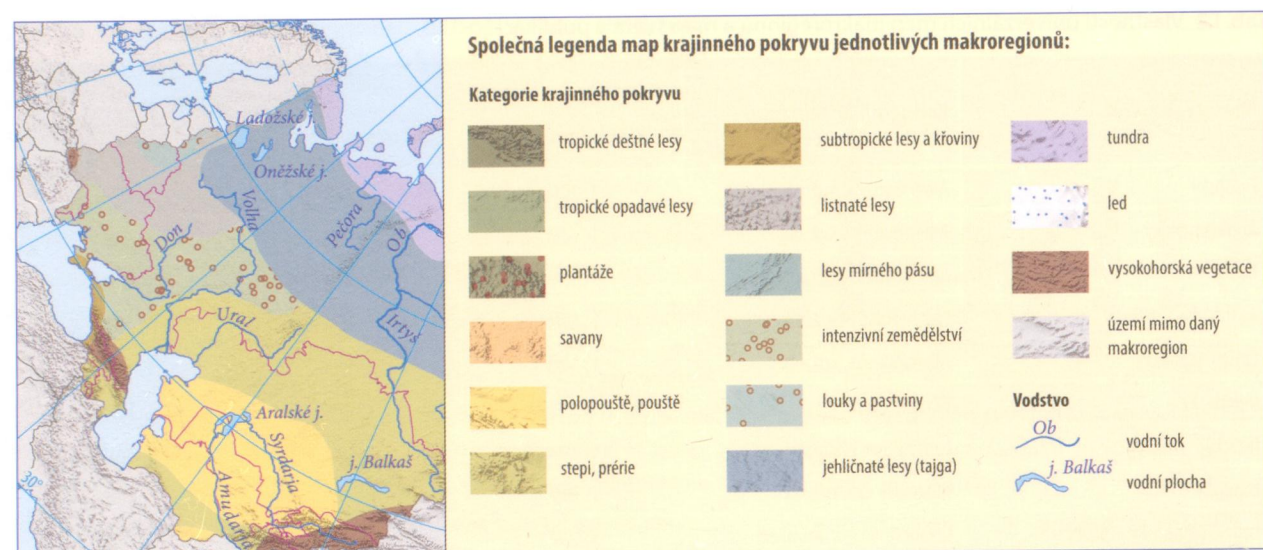
Kromě výše uvedených atributových dat (oddíl I.6) jsou v mapách použita *prostorová data* z volně dostupné databáze

vektorových a rastrových dat Natural Earth (2016) pro měřítko 1 : 10M, 1 : 50M a 1 : 110M. Podkladem pro řadu map jsou anglické originály v Česku dosud nepublikovaných map, upravené a především doplněné na základě invence autorů této publikace. Pro podklad map fyzickogeografických regionů byla s laskavým svolením použita prostorová data a znakový klíč firmy Kartografie Praha, a. s., na něž je český čtenář zvyklý ze Školního atlasu světa (Kartografie Praha 2017). Řadu prostorových dat bylo nutné zpracovat zcela nově, na čemž mají významný podíl studenti katedry geografie UJEP v Ústí nad Labem. Zpracování dat a první fáze přípravy map proběhly v programu ArcGIS for

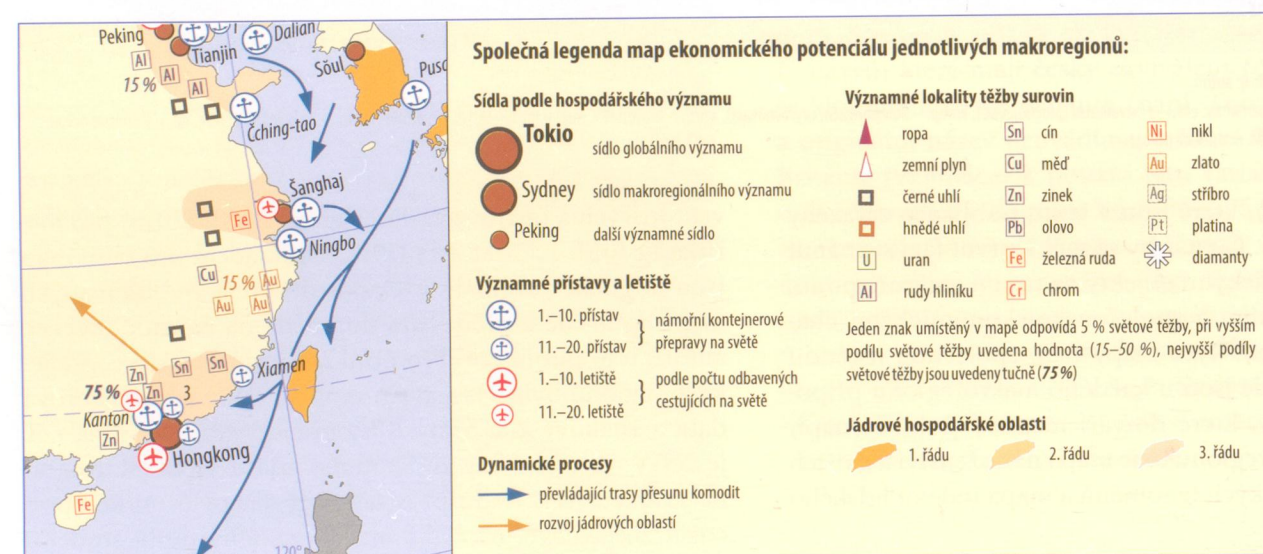

Obr. I.15 Ukázka přehledové mapy makroregionu a společná legenda

Obr. I.16 Ukázka mapy krajinného pokryvu makroregionu a společná legenda

Obr. I.17 Ukázka mapy ekonomického potenciálu makroregionu a společná legenda

Desktop 10.x (ESRI 2016), následné grafické práce v programech sady Adobe Creative Suite (Adobe 2012) a Corel (2014).

Publikace vychází z jednotných redakčních pokynů pro všechny, kteří se podíleli na přípravě databází prostorových dat a jejich následné kartografické vizualizaci. Redakční pokyny kromě jednotného znakového klíče (v rámci platformy ArcGIS řešeno tzv. soubory stylů), používaných barev, fontů písem (konkrétně rodiny písma Myriad Pro a Minion Pro firmy Adobe) řeší také jednotnou podobu atributů vrstev a jejich hodnot. Pro zobrazení každého makroregionu bylo dále připraveno zrcadlo definující rozsah území, použité kartografické zobrazení, měřítko pro jednotlivé mapy (tab. I.2) a umístění měřítka (další základní kompoziční prvky map jsou součástí popisu obrázků, legendy jsou k dispozici na obrázcích I.15–I.17). Podobně byly řešeny

i mapy světa. Pro ostatní mapy realizované v publikaci byla připravena specifická zrcadla. Všechna zrcadla respektují obecnou velikost vizuálií vycházející ze sazebního obrazce publikace. Kromě map světa jsou v publikaci u všech map použita ekvivalentní (plochojevná) kartografická zobrazení, neboť se předpokládá, že čtenář bude spíše porovnávat plochy území jednotlivých územních jednotek apod.

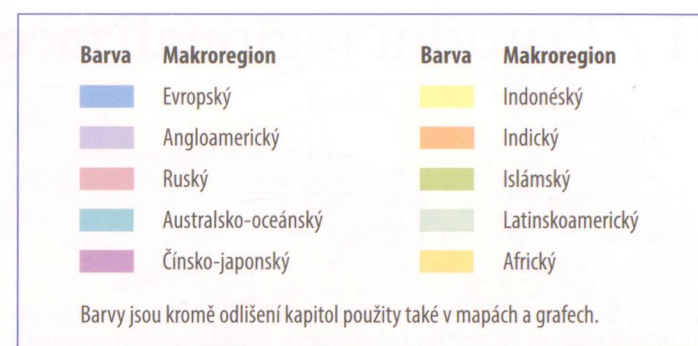
V rámci návrhu znakového klíče map autoři vycházeli především z teorie kartografického znaku a jeho grafických proměnných (Bertin 1967), v potaz byly brány i další aspekty kartografické tvorby (Bláha 2012–2013, resp. 2017). Aby mohl čtenář správně číst jednotlivou mapu, měl by se v první fázi zorientovat v jejím prostoru, k čemuž v mapách slouží *zeměpisná síť* (určení světových stran; všechny mapy bez zeměpisné sítě jsou orientovány horním okrajem k severu) a *grafické měřítko* (určení rozsahu zobrazeného území;

pouze u map světa je uvedeno číselné měřítko). V druhé fázi je nutné porozumět znakovému klíči, jehož tematický obsah je vysvětlen buď v *legendě* u mapy (specifické mapy), nebo v legendě na obrázcích I.15–I.17 (univerzální mapy). Jedině díky porozumění mapovému obsahu a mapovým znakům může čtenář mapu správně interpretovat a použít pro své další úvahy o prezentovaném obsahu.

V rámci *přehledových map* (obr. I.15) jsou prezentovány vybrané geografické objekty z území příslušného makroregionu (sídla rozlišená podle významu, vodní toky a plochy, ostrovy a poloostrovy, pánve a pouště a mezoregiony).

V *mapách krajinného pokryvu* (obr. I.16) je prezentováno využití půdy příslušného makroregionu ve vazbě na činnost člověka. Většina dostupných map podobného typu činnost člověka příliš nereflektuje. Kromě pokryvu jsou na mapě zobrazeny významné vodní toky a plochy a mapa je opatřena stínovaným reliéfem.

Konečně *mapy ekonomického potenciálu* (obr. I.17) zobrazují významná hospodářská sídla a jádrové oblasti s jejich růstem (jak sídla, tak oblasti jsou rozlišeny dle úrovně významu). Dále jsou v mapě zobrazeny významné lokality těžby či produkce komodit (každý znak zastupuje 5 % světové produkce příslušné komodity, u většího množství v jedné lokalitě je doplněno číselnou procentuální hodnotou). V neposlední řadě tyto mapy prezentují celkem 20 největ-

Obr. I.18 Uplatnění barev pro jednotlivé makroregiony v rámci vizuálního stylu publikace

ších námořních přístavů na světě podle objemu nakládky a vykládky a 20 největších letišť na světě podle počtu odbavených cestujících (u obou druhů objektů velikostně odlišeno prvních a druhých deset) a klíčové vodní cesty.

Publikace nabízí sjednocené barevné označení jednotlivých makroregionů, které se promítá jak do barevného řešení jednotlivých kapitol 1–10, tak v rámci map, grafů a diagramů, v nichž jsou prezentovány jednotlivé makroregiony, regionalizace apod. (viz i předchozí obrázky I.1–I.6, I.8–I.9 a I.12). Přehled barev pro jednotlivé makroregiony představuje obrázek I.18.